

přeložila Alena Bláhová

Lou Andreas-Salomé

RAINER MARIA RILKE

*Vítězství nehledá.
Růst pro něj značí:
Poražen býti tím,
co jej předčí.*

(Kniha obrazů)

SMUTEK po zemřelém se netýká, jak se často domníváme, čistě a výhradně citů: spíše je to jakési neustálé obcování se zmizelou bytostí, která jako by se nám tímto způsobem znovu přibližovala. Neboť smrt nečiní zemřelého pouze neviditelným, nýbrž ukazuje nám jej také z nového, dosud nepoznaného pohledu; nejenže nám ho bere, ale zároveň nám jej i nečekaně navrácí. Počínaje okamžikem, kdy pro naše oko ustrnuly ony živé linie, v nichž se projevovaly neustálé proměny a hnutí nějaké podoby, se nám často otevírá její podstata — a sice ona část, k jejímuž úplnému pochopení nám běh existence neposkytl dostatek klidu.

Tuto novou událost zažíváme stejně mimovolně jako v době osobních kontaktů: neplyne z žádného myšlenkového úsilí, jež by záměrně truchlilo či oslavovalo. A toto vášnivé přivlastnění, toto přijetí, které nebylo až doposud možné, plyne svým vlastním rytmem, ježž nemohou přerušit žádné rušivé vlivy jiných zážitků nebo dojmů a který toliko naslouchá poselství zmlknuvšího.

„Naslouchej vanoucímu! Stálému poselství, které se tvoří v tichu.“ Tak se mi dělo na přelomu let 1926 a 1927, jež Rainer Maria Rilke nazval v dopise ze smrtelného lože „brozivě vanoucími“.¹ Onen děsivý rozdíl mezi přežitím a smrtí se tehdy stával nepatrným. Neodvolatelně se tenkrát vnucovala myšlenka, že veškeré lidské vztahy spočívají v síle, kterou do nich sami vkládáme: nejsou snad všechny, a zejména ty nejdražší z nich, již samy o sobě znameními a obrazy

našich nejrannějších milostných vzplanutí, na nichž jsme se naučili milovat ještě předtím, nežli se ony samy zrodily — tak, jako se východní oblaka zaskví díky zapadajícímu slunci! Jak málo známe zažíva to, s čím jsme spojeni nejzářivěji, tak, že to v nás nikdy nemůže vyhasnout. Jsou lásky, které ukládáme do rakve, oplakáváme a jejichž smrt nám působí snad největší zármutek: a jsou jiné, jež na cokoli, co nás ještě kdy potká, budou odpovídat živým dialogem, jako by se v něm znovu uskutečňovaly, neboť se týkají toho, co nás navěky spojuje se smrtí a s životem.

Počátkem léta 1927

OTEVÍRÁME-LI knihy, jež René Maria Rilke vydal již zhruba kolem poloviny devadesátých let 19. století (tedy Obětinu lárům a Snem korunován — pozn. překl.), čteme-li básně ze sešitů *Wegwarten* (Čekanky), jejichž redaktorem byl on sám, a vezmeme-li v úvahu několik novel, které se nezachovaly, nemůžeme se zcela ubránit dojmu, že tu od začátku existovala jakási souvztažnost mezi básníkem a smrtí. Zdá se, že aby věci, které básník opěvuje, byly hodny stát se poezií, musí v sobě nést blízkost smrti, být pozvednuty ke křehkosti, pomíjivosti, jakési zvětšlosti. Ještě ve smrti vydechují krásu, jejímž prostřednictvím se podílejí na věčnosti, a ve shodě s tím působí tón, jímž se k nám o nich promlouvá, tiše a nadmíru něžně, čas od času téměř s neuchopitelnou muzikálností, tu a tam ovšem i poněkud sentimentálně. Že se zde skrývá i pramen možného neporozumění, je nasnadě, a toto neporozumění často podsouvalo rilkovské poezii falešný romantismus: neboť ten, kdo zpíval, již záhy, od počátku, svým odkazem na smrtelnost nemínil smrt, nýbrž život: poezie mu byla onou skutečností, v níž se život a smrt sjednocují. A protože pouze vulgárně zdravé věci odmítají mít cokoli společného se smrtí, zabýval se jen takovými, které smrt už poznaly a mezi nimiž se mohl pohybovat po hraniční čáře, kde byla chudá, nedostačující slova „smrt“ a „život“ zaměnitelná. Tento básník, zrozený pro poezii života, se nikdy nesnažil pochlebovat smrti lyrikou a nechtěl vyjádřit nic jiného než to, co se pro něj nazývalo skutečností,

těmi nejjadrnějšími slovy vyhýbajícími se veškeré sentimentalitě. Poezie pro něj neměla být ničím jiným než zážitkem skutečnosti zhuštěným do slov, která by se měla rozeznít jako magická formule — *bytím*, nikoli *zvukem*. Neboť ať to působí sebestarostněji, chtěla bych zde již předem prohlásit: tento přecitlivělý básník byl jistým způsobem robustní. Svým způsobem — v biblickém smyslu — by se o něm dalo říci, že království boží patří silným, těm, kdo na něj nečekají, nýbrž dobyli si ho sami v sobě, těm, kdo myslí jen na to „jediné, co je třeba“, neochvějně a nezviklatelně, a jimž se proto život a smrt nerozpadají na dvě různé entity. Toto vše, co lze tak těžko vylíčit — dalo by se to snad nazvat: něčím, co nesouvisí s vývojem, co není závislé na postupném nebo chtěném vývoji — tedy toto přítomné a zjevně „jsoucí“ bylo zdrojem kouzla jeho mladistvého půvabu, prostého smyslnosti.

Což také vysvětluje, proč se Rilke kolem svých dvaceti let nezaobíral žádnými dalekosáhlými životními plány ani se nedožadoval nějaké předčasné zkušenosti, která by jej mohla čekat venku, v onom „surovém násilnictví, jež mnozí nazývají životem“, jak poznamenává v jednom ze svých prvních dopisů.² Jen nenechat „rozpadnout na kusy“ to, co mu bylo vnitřně svěřeno v jistotě a celistvosti, nýbrž, pokud možno, „dostat to pod střechu“ — takto uvažoval, aniž by sám sebe považoval za nesmělého. Byl jako někdo, kdo opatrně a uctivě nese v rukou drahocennou nádobu a vyhýbá se všemu, na co by mohl narazit, neboť zvnějšku by

k něčemu takovému mohlo dojít bez jeho přispění: na-
venek je nezajištěn. Přesněji řečeno: ve své tělesnosti
konec konců nezajištěn skutečně je — v onom dění,
jež se do něj nesmazatelně vrývá jako něco nejzazším
způsobem vnějšího, co na něm lpí a není beze zbytku
přetavitelné v nějaký upřímný a vnitřní zážitek. Obavy
o tělesné zdraví jej bezpochyby odevždy velmi zatěžo-
valy; „stejně se tak jako tak brzy položím — ať už to
bude srdce, nebo plíce“, to byl jeden z prvních výroků,
s nímž se na mě obrátil, přestože byl považován za
naprosto zdravého, a zdá se, že právem. Pokud jste se
ho na to však zeptali, vyjadřoval se často tak, jako by
měl v tomto bodě zkušenosti a důvody k nedůvěře
již někde za sebou, ale byly to jakési zkušenosti pře-
de vši zkušeností, jež jako by pocházely z minulosti,
na niž se již nelze rozpomenout, ale která přesto
vrhá stín na všechny vzpomínky. Jako by jej jeho
vlastní zrození stavělo před nějaký polonepřátelský
svět — který mu přitom vnuká pocit nejistoty vůči
vlastnímu tělu, onomu jevišti, kde se setkává vnějšek
s nitrem, aby se spolu sjednotily a mohly vystupovat
jako něco totožného. Neblaze působila zřejmě i sku-
tečnost, že matce nahrazoval dcerušku, která zemřela
před jeho narozením, a že v něm matka viděla tuto
malou Renée.

Zdá se, že v dětství kolísaly jeho city mezi oběma
rodiči, kteří žili v neustálých hádkách a rozchodech
a chlapce si mezi sebou půjčovali. Později získal natr-
valo převahu tvrdší, přísnější otec, jenž ovšem synovi

také nijak neposloužil, když se ho rozhodl vychovávat přísněji a poslal jej do kadetního ústavu v St. Pöltenu. Toto období v sobě navždy zahrnuje Rilky nejtežší, ba v mnohém ohledu nejpřízračnější vzpomínky. Jako adolescentovi se mu za riskantních a dobrodružných okolností podařilo ze školy uprchnout, a doma v Praze si potom vymohl, že si bude smět dodělat maturitu. Za toto rozhodnutí vděčil strýci, otcovu bratrovi, který poskytl i prostředky na nezbytné soukromé vyučování. Tento strýc, povoláním advokát, byl, pokud vím, jediný člověk, jenž měl na hocha pozitivní vliv; důvěru k němu získal René tehdy, když viděl, jak svou pílí zahání strýcovy pochybnosti, bude-li schopen dodržet slovo, a tehdy se v něm probudilo přání stát se stejně pracovitým mužem jako on — byť nikoli právníkem, ale venkovským lékařem. Dokonce i strýcovu smrt (zemřel mnohem dříve než Rilkův otec) obklopil zvláštní úctou; tento silný, tělnatý muž zřejmě podlehl mrtvici; jemu však připadal tak silný a zdravý, že se mu zdálo, že strýc musel své zdraví takřka předběhnout, aby k sobě mohl vpustit smrt v příslušný čas, což se mu jevilo asi takto: jako by praskl přebytkem vlastní krve. Poprvé se zde objevuje, v dětinské fantazii, představa „vlastní“ smrti, jež měla sehrát tak významnou roli v Zápisích Malta Lauridse Brigga. Smrt, ta pravá, jako výraz života a potvrzení vlastní identity, smrt jako jeden z rysů mimiky života, nikoli jen zánik, nýbrž i jeho výraz. Význam smrti tudíž musel být také úplně obrácen, a sice ve svobodu od toho, čím hrozí tělesné

prožitky a utrpení, než tyto dva běžné pojmy navzájem skutečně splynou. V Knize hodin najdeme báseň, připsanou „hlasu mladého mnicha“, jejímž autorem je do jisté míry tehdejší básníkovo mladistvé já:

Ztrácím se, ztrácím
jak písek v prstech mých.
A najednou se znovu k sobě vracím
v tolika smyslech, různě žíznivých.
Po celém těle cítím
rány, jež natékají.
Ty nejhlubší v srdci se ukrývají.
Po smrti toužím. Chci být sám.
Myslím, že brzy podlehnou mé síly
takovým temnotám,
z nichž prasknou mi žíly.

Jiná báseň, plná názvuků pozdějších veršů, obsahuje tentýž dvojí přístup ke smrti coby symbolu života jako takového, k níž se vztahuje:

Jak slepec stojím v temnotě,
můj pohled marně hledá tě.
Chaos a zmatek dnů
zatáhl za vším oponu.
Zírám tu na něj, jestli se nehýbá,
ten závěs, za nímž můj život uplývá,
— mého života cíl, mého života příkázání —
— a přece: mé umírání —³

Snází-li se nějaká mimořádná bytost dát svému životu určitý tvar, není jí třeba žádných jednotlivých zklamání, aby byla zklamána. Již sama podmíněnost lidské existence stačí sama o sobě ke ztroskotání na nesmírných vnitřních nárocích. Zatímco průměrný lidský osud se dokáže postupně přizpůsobit, ten mimořádný dospěje ke zpochybnění života samotného, ať už za to činí odpovědnou nějakou událost, nebo ať je tomu tak, že dává rozsudku podobu shrnujícího podobenství, jež zabraňuje řešit pocítovanou problematiku nějakým prostším způsobem. I u Rilka nacházíme takové podobenství, symbol, v němž se mu náhle a prudce zjevila jeho vrozená životní situace jako nějaké dané fatum: nejpřesněji to asi znázorňuje jeden z jeho nejranějších chlapeckých snů, který se čas od času opakoval. Zdávalo se mu, že leží vedle otevřeného hrobu, do něž ho při sebenepatrnějším pohybu může srazit náhrobní kámen, vztyčený těsně vedle něj. Nejstrašnější však bylo, že do tohoto kamene již bylo vytesáno jeho jméno, takže byl určen pouze jemu, aby pod ním navěky zmizel. Tento obraz, o němž se zmiňuje i v jednom starém dopise, jej trápil jako noční můra v horečnatých stavech mezi spánkem a bděním (posledního července 1903, z Paříže):

„Hluboko v dětství, v horečkách nemocí, vyvstávaly obrovské nepopsatelné úzkosti, úzkosti před čímś příliš velkým, příliš tvrdým, příliš blízkým, hluboké nevyhovitelné úzkosti, na něž si vzpomínám — — —“

Způsob, jak hovořil o svých tělesných stavech, o údivu a depresích, které v něm vyvolávaly, se v něčem podobal tomuto snu; připomínal panovačný požadavek jednoty dvou neslučitelných poloh: být vztyčen a zároveň ponořen, pod stejným jménem; být uložen do dusivě měkké hlíny k zániku a zároveň ji na znamení nezničitelnosti převyšovat jako nějaký kamenný pomník. S podobnými snovými stavy úzkosti, s podobnou směsí utrpení a násilnictví se někdy setkáváme u chlapců v období dospívání, nežli plně začlení své pohlaví do kontextu vlastního já a než jsou schopni přijmout projevy svého těla jako něco důvěrně známého. Ale i tam, kde tento pocit matoucí „bisexualitý“ doznívá dlouho, bývá přesto později překonán tělesnou zralostí a většinou se upraví vztahem k opačnému pohlaví; erotické partnerství s sebou přináší dobrodružní jednoznačnějšího bytostného zakotvení. U člověka, v němž převládají tvůrčí vlohy, to tak samozřejmé není; přirozené tělesné zrání spatřuje v těchto vlohách nebezpečného soka a uvědomuje si — na nejružnějších stupních —, že se jeho síla obrací místo k reálnému partnerství k dílu. Je odsouzeno ke kompromisu, což vede k ještě většímu zaujetí tělesnými procesy: a pozornost, jež se k nim nechtěně upíná, probouzí v těle pouze projevy nechuti, v nichž se však manifestuje toliko potlačená touha po rozkoši, zaplavující tělo těžkomyslností a vedoucí k hypochondrické přecitlivělosti. Toto nebezpečí však — tak jako v normálním průměrném případě — neustupuje, nýbrž může se

snadno vystupňovat úměrně tomu, jak se dozrávající člověk stává tvůrčím ve smyslu díla — což vlastně znamená: přiživovat se na osobním štěstí, odsávat krev tomu, co nejbezprostředněji zajišťuje tělesnou integritu. Tělesnost se pro Rilka stávala čím dál tím víc nositelem utrpení ve všem, sporným bodem, ačkoli u něj nebylo ani stopy po nějakých sklonech k askezi, ba naopak — vyznačoval se onou plnou radostí ze všeho smyslového a hmatatelného, bez níž se neobejde žádný umělec. („Sdělovat radost je přece účelem každé umělecké práce,“ píše 23. listopadu 1905.) Protože však tělo nemělo žádný podíl na tvůrčím štěstí, rušilo jej víc a víc a odpíralo mu onu jednoznačnost a jednotu, k níž jedině se v něm všechno upínalo. Co ještě zpočátku pociťoval jako něco vnějšího, jako vnucený nedostatek, stává se nakonec po mnoha letech nedůvěrou v sebe sama: neboť každý vzlet se mstil dlouhotrvajícími stavy únavy a v mezidobích jej trýznil různými neduhy, místo aby mu v nich popřál odpočinku a umožnil mu nabrat nových sil. Proto Rilke později hledí na svá mladá léta jako na něco nenávratně krásného: „Ach, jak jsem byl v mládí *celistvý*, při veškeré bídě, v celku nerozeznatelný, ale zase v celku rozpoznáný, v srdci zasažený, přijatý. Proto tak zavrženíhodný, ale zároveň i schopný tajemného uzdravení. Radost, jež mi vanula kolem tváře, se zároveň dotýkala i nejtajemnějších hlubin duše, a pocítil-li jsem vzduch rána, pronikl mnou skrz naskrz, byla to lehkost a počátek jitra na všech stupních mé přirozenosti; ochutnal-li jsem

tehdy nějaký plod, rozplynul se mi na jazyku a bylo to jako rozpouštějící se slovo ducha, zkušenost toho, co bylo v tomto plodu nezničitelné, a jeho čistá chuť zaplavovala všechny viditelné i neviditelné nádoby mé bytosti.“ (26. června 1914, z Paříže)

Rilke zde líčí svoji schopnost přijímat a doufat v období kolem roku 1897, již v Mnichově, kde se zdržoval po celý rok, a potom v létě ve Wolfratshausenu před přestěhováním do berlínského Schmargendorfu. Ještě v Mnichově napsal:

„Táži se tolik v těchto dnech, jako vždy v době nějakého velkého zlomu. Jsem na úsvitu nové epochy. (— — —) Opustil jsem zahradu, v níž jsem se tak dlouho unaveně procházel.“

Ve vzpomínce na toto období jednou poznamenal (roku 1903 v Římě):⁴

„Ze světa pro mne vymizela všechna mračna, ono neustálé zakrývání a odkrývání, jež bylo podstatou i nedostatkem mých raných veršů: věci se staly skutečnými, objevila se nejrůznější zvířata a květiny; naučil jsem se jednoduchosti, pomalu a těžce jsem chápal, jak je všechno prosté a dozrával jsem k tomu, abych mohl hovořit o prostých věcech.“

„Dozrát k tomu, aby mohl hovořit o prostých věcech“ bylo pro něj již tehdy jediným cílem; *zbavit* se přebujelosti jako něčeho nedostačujícího, ještě hledačského, a to i tam, kde ji dováděl k umělecké dokonalosti. V jednom ze svých mnichovských dopisů, v němž mi poslal své básně, to vyjádřil následovně:

„Moje vyznání dozrává ke stále větší prostotě a jednodučnosti — — — A jednou, až ti to řeknu úplně jednoduše, to také úplně jednoduše pochopíš.“⁴⁵

S touhou vysvětlit mi, důvěrně přiblížit to, co vypovídal o životě jako básník, souvisela zřejmé i jeho snaha o proniknutí do ruské lyriky. Ruským jazykem a literaturou se tehdy zabýval na prvním místě, zatímco jeho plánované univerzitní studium zůstávalo stále stranou, ačkoli jej k němu, a to i později, osobně povzbuzoval i Georg Simmel. Během několika šťastných dní vznikl Kornet (Píseň o lásce a smrti korneta Kryštofa Rilka), který měl později dosáhnout nečekané slávy, což jeho autora přimělo k poněkud udivenému konstatování, že „skromný praporeček teď vykřikuje jako nějaký šikovatel“. Jedna po druhé následovaly básnické sbírky Advent a Mně k oslavě; a nakonec přišel výtěžek nejkrásnější, Kniha obrazů. Mezitím vyšly také Povídky o Pánu Bohu, jejichž próza se pohybuje na hranici poezie, připomínající ranější nedochované novely, jež se vyznačovaly jistou mnohmluvností a afektovaností tónu. Co se týče látky, jsou již Povídky poznamenány ruskými zájmy. Před Velikonocemi 1899 zavedla dlouho připravovaná cesta Rilka do Ruska, kde jsme také (ve třech s mým mužem) navštívili starého Lva Tolstého (s nímž jsme se pak, již jen sami dva, směli na delší dobu znovu setkat následujícího roku v Jasné Poljaně u Tuly). Ačkoli nás Tolstoj co nejnaléhavěji varoval, abychom nepodporovali lidovou pověrčivost tím, že se budeme podílet na jejich

